

Coronamonitor Zuid-Holland #6

De impact van de Corona-uitbraak op de economie van
Zuid-Holland

Datum: 28 mei 2020



provincie
ZUID HOLLAND



METROPOOLREGIO
ROTTERDAM DEN HAAG



Innovation
Quarter



Inleiding

Voor u ligt de zesde editie van de Coronamonitor Zuid-Holland. Deze monitor is een gezamenlijk product van de Economic Board Zuid-Holland, InnovationQuarter, Metropoolregio Rotterdam Den Haag en Provincie Zuid-Holland. De doelstelling van deze monitor is inzicht verschaffen in de economische impact van de COVID-19-uitbraak op de economie van Zuid-Holland. De Zuid-Hollandse economie vormt een belangrijk deel van de Nederlandse economie. Negatieve effecten op de economie van Zuid-Holland zijn dus op nationaal niveau voelbaar.

Aan de hand van actuele cijfers, beelden en analyses beschrijven en duiden we deze in de monitor de zichtbare en de te verwachten economische gevolgen van de COVID-19-uitbraak. De economie van Zuid-Holland heeft een sterk internationaal karakter en is in hoge mate verweven met de Nederlandse en de wereldeconomie. Om die reden is de indeling van deze monitor gelaagd. We starten met een beschrijving van de gevolgen voor de wereldeconomie, vervolgens bespreken we de gevolgen voor de Nederlandse economie en we sluiten af met de gevolgen voor de regionale economie van Zuid-Holland.

Dit is de zesde Coronamonitor Zuid-Holland. De komende periode zullen we deze monitor regelmatig vernieuwen wanneer er nieuwe feiten en cijfers voor handen zijn. Gelet op de snelle ontwikkelingen en de beperkte toegang tot actuele cijfers, spreekt het voor zich dat de analyses in deze monitor voorlopig zijn. Mocht u vragen of opmerkingen hebben over de monitor, dan kunt u contact opnemen met Jan Jacob Vogelaar (janjacob.vogelaar@innovationquarter.nl).

Kerncijfers Zuid-Hollandse economie als % van Nederland

Bron: Economic Board Zuid-Holland en Erasmus Centre for Entrepreneurship

	162	miljard euro BNP	21%
	1,9	miljoen banen	20%
	3,1	miljard euro R&D	23%
	75	miljard euro export	23%
	595	scaleups	21%

I. Gebiedsbeeld

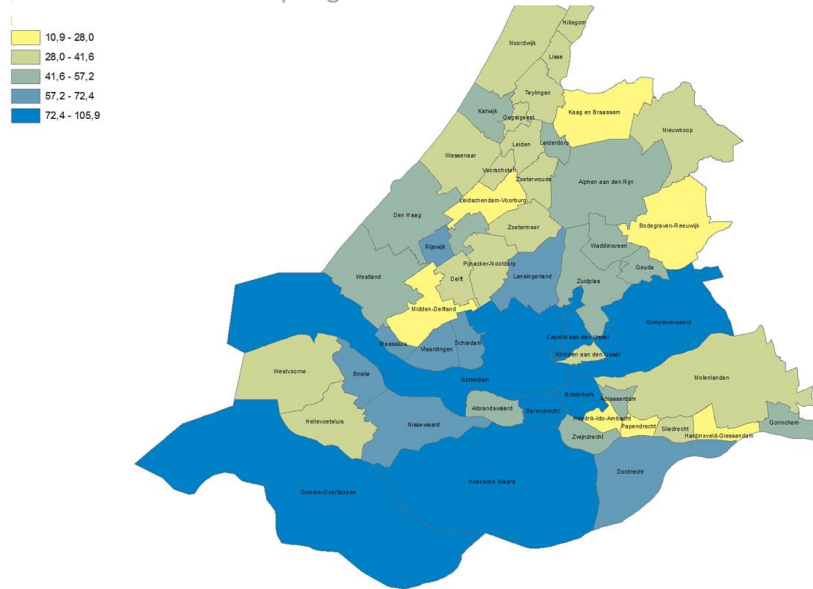
Coronamonitor Zuid-Holland #6

Aantal coronabesmettingen

- **Wereldwijd:** > 5.700.000 cases
- **Nederland:** 45.950 cases, 11.713 ziekenhuisopnames
- **Zuid-Holland:** 2.115 ziekenhuisopnames (18,1%)

In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten Zuid-Holland

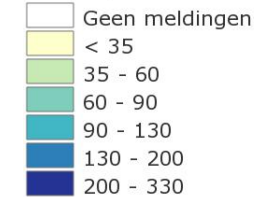
Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 28-05-2020. Bewerking: Menno Hekker.



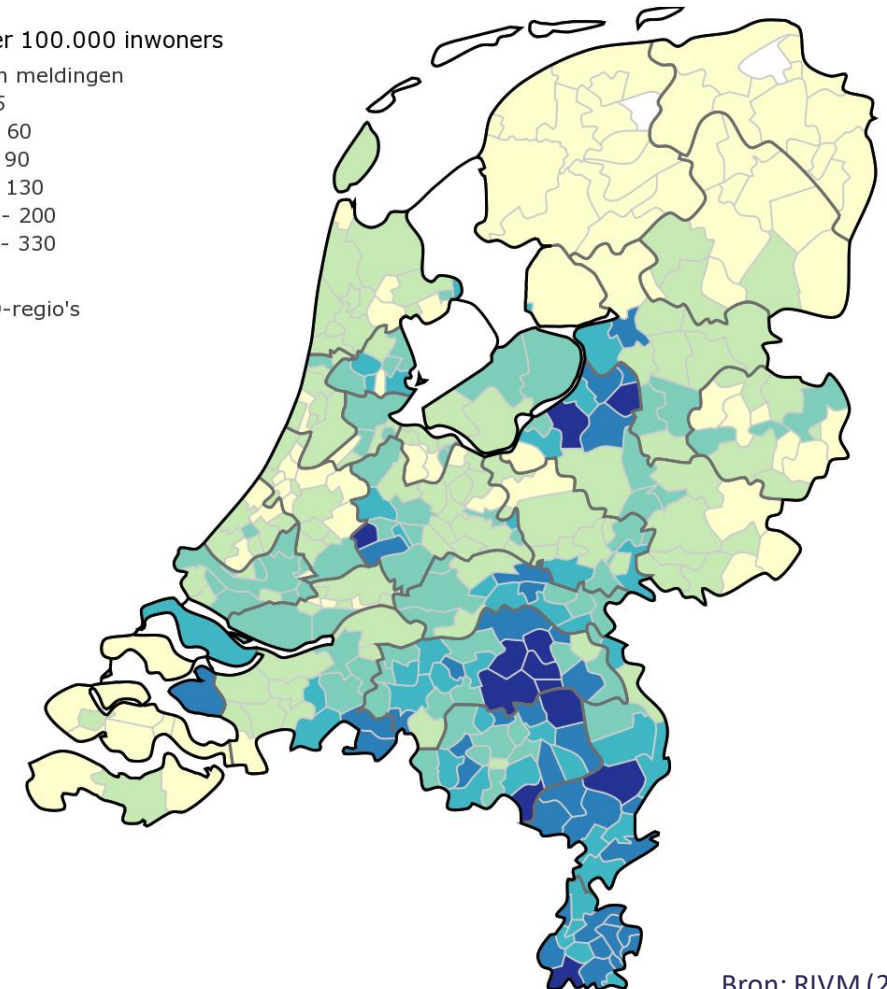
In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten

Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 28-05-2020

Aantal per 100.000 inwoners



— GGD-regio's



II. Effecten wereldeconomie en Nederlandse economie

Coronamonitor Zuid-Holland #6

Wereldeconomie

Eerste beelden:

- De wereldeconomie krijgt harde klappen. Het **Amerikaanse BBP** was eind april **11,6% lager** dan een jaar eerder.
- De productie van de **Chinese industrie is in maart verder gedaald**. In vergelijking met 2019 is de industriële productie in het eerste kwartaal van 2020 met ruim 10% afgenomen. De Europese inkoopmanagersindex staat historisch laag.
- **Er wordt veel thuisgewerkt**. Dat uit zich onder meer in de exponentiële toename van het gebruik van Microsoft Teams, het aantal Instagramposts met de #homebake en het aantal zoekopdrachten over “bakken” zo meldt The Economist.
- Langzaam worden **lock downs versoepeld**. Bewegingsdata uit China en de VS suggereren echter dat het nog **lang gaat duren** voordat de **economie het oude niveau** bereikt. Zo blijft het metrogebruik in Beijing blijft voorlopig nog ver achter bij een jaar eerder.
- De **Europese Commissie** stelt een **herstelfonds van €750 miljard** voor om de economische impact van de crisis te mitigeren. Het gaat om een combinatie van leningen (€250 miljard) en giften (€500 miljard). Het plan vereist unanieme instemming van de EU-lidstaten.

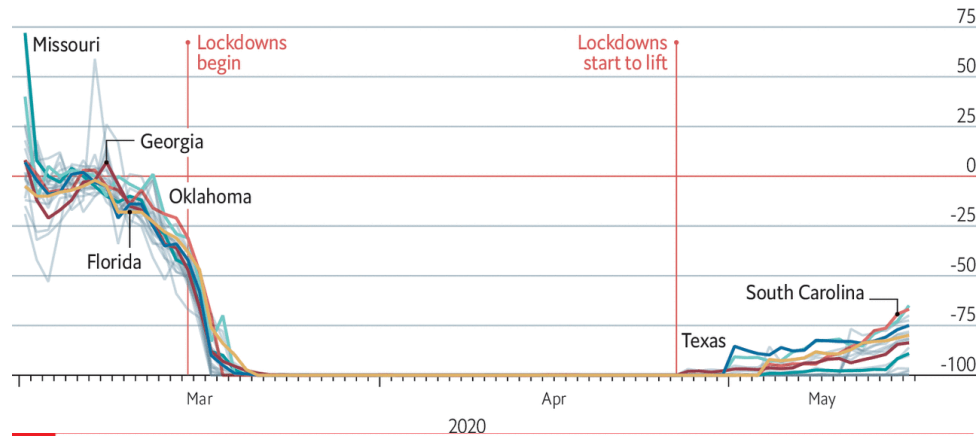
Verwachte effecten:

- Nieuwe data toont hoe hard restaurants zijn geraakt. OpenTable verwacht dat in de VS **25% van de restaurants nooit meer zal openen**.
- Sterke afname economische groei **leidend tot een recessie**. Het IMF verwacht dat de wereldeconomie in 2020 met 3% krimpt. De verwachting is dat de economie van de EU met 7,4% krimpt, aldus de Europese Commissie.
- De WTO verwacht dat de **wereldhandel** 13% (optimistisch scenario) tot 32% (pessimistisch scenario) **afneemt**. Export vanuit Azië en Noord-Amerika wordt het hardst geraakt en dienstenexport wordt harder geraakt dan productie-export, als gevolg van reisrestricties.
- De ILO verwacht een afname van het totaal aantal gewerkte uren wereldwijd van 10,5% in het tweede kwartaal van 2020. Dat is gelijk aan **305 miljoen fulltime banen**. Noord- en Zuid-Amerika worden naar verwachting het hardst geraakt.

Wereldeconomie

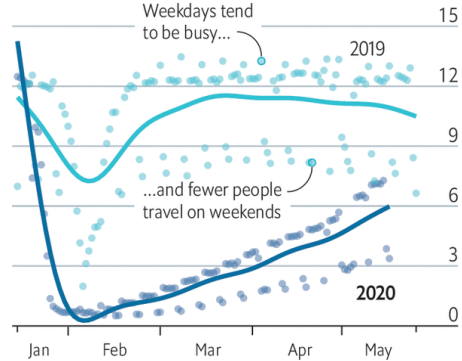
Table for none

United States, OpenTable restaurant reservations, % change on previous year
States where lockdown orders have expired



A long road to recovery

Beijing subway, trips per day
Millions

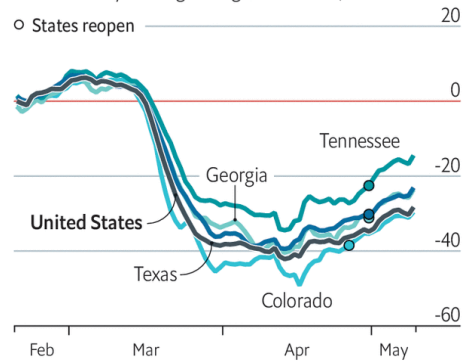


Sources: Wind; Tang Jie; Goldman Sachs; Google; The Economist

The Economist

United States, economic-activity index*

2020, five-day moving average, relative to Jan-Feb



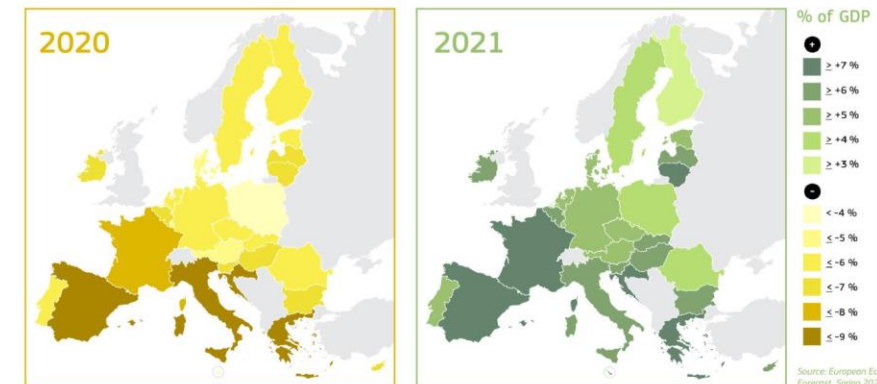
*People visiting places of retail, recreation, transit and work

Microsoft Teams Sees Jump in Usage as Remote Work Surges

Number of daily active users of Microsoft's workplace communication app Teams



Growth map



Source: European Economic Forecast, Spring 2020

Economic and Financial Affairs

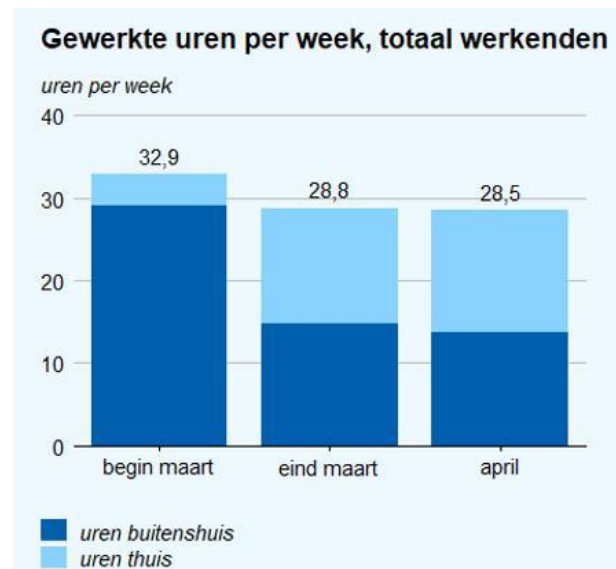
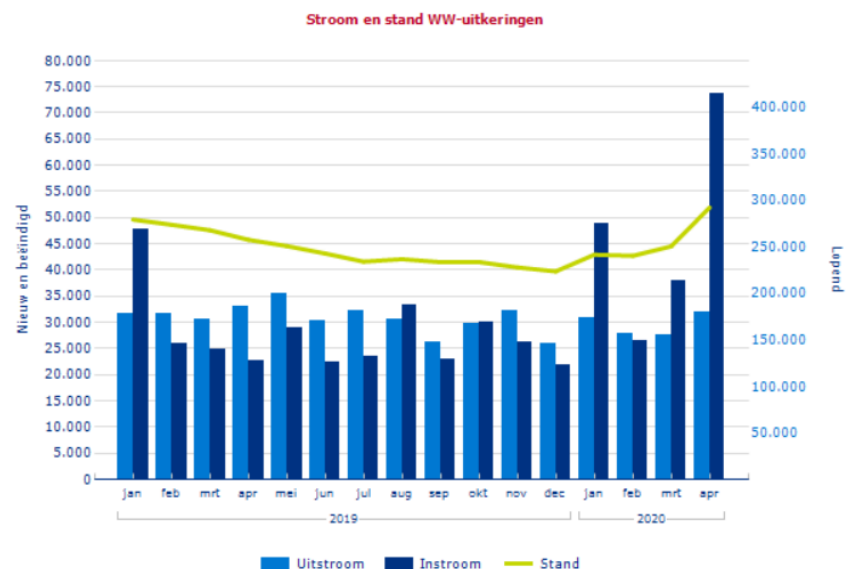


Bron: Economist, European Commission, OpenTable.

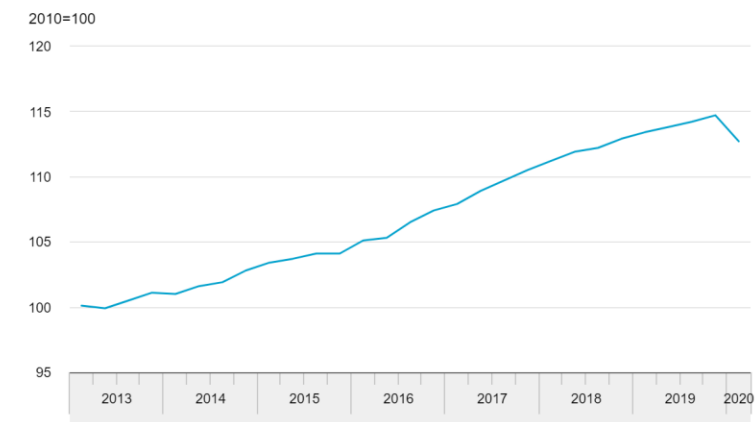
Eerste beelden Nederlandse economie

- **Aantal gewerkte uren daalt fors.** Sinds het begin van de contactbeperkende maatregelen is het aantal gewerkte uren historisch sterk gedaald, meldt het CPB. Eind maart werd er gemiddeld 13% minder uren per week gewerkt dan begin maart.
- **Economie krimpt.** Het bruto binnenlands product is in het eerste kwartaal van 2020 met 1,7 procent gedaald ten opzichte van een kwartaal eerder, meldt het CBS. De grootste krimp na het eerste kwartaal van 2009 is een gevolg van een afgenomen consumptie door huishoudens. Het 2^e kwartaal van 2013 was de laatste keer dat de economie kromp.
- **Minder vacatures.** Aan het eind van het eerste kwartaal van 2020 lag het aantal vacatures 21% lager dan eind 2019, meldt het CBS. Het gaat om een absolute afname van 60.000 vacatures. Dat is de grootste daling ooit gemeten. In de horeca is het aantal vacatures meer dan gehalveerd. Het UWV meldt dat het aantal vacatures op werk.nl sinds corona met een kwart is gedaald.
- **Meer vacatures in ICT, onderwijs en bouw.** Voor ict'ers, pedagogische beroepen en in de bouw zijn er sinds begin april weer meer vacatures. Er is veel vraag naar online diensten, waar ict'ers van kunnen profiteren, zo meldt het UWV.
- **Aantal starters daalt.** In april is het aantal starters met 38% afgenomen ten opzichte van een maand eerder.
- **Consumenten consumeren minder.** De bestedingen van huishoudens zijn in het eerste kwartaal van 2020 met 2,7% gedaald t.o.v. een kwartaal eerder. In de lockdown periode lage totale bestedingen zelfs 19% lager dan een jaar eerder.
- **Aantal WW-uitkeringen stijgt.** UWV data toont dat het aantal lopende WW-uitkeringen in Nederland 13,5% hoger ligt dan een jaar eerder. Het aantal nieuwe WW-uitkeringen nam in april met 225,6% toe t.o.v. april 2019. Horeca en uitzendbranche worden het hardst geraakt.
- **Historische daling inkoopmanagersindex.** De inkoopmanagers index daalt in april 2020 naar 41,3. De score is niet eerder zo hard gedaald.
- **Bedrijven verleggen waardeketens.** Uit een enquête onder 360 exporteurs van Evofenedex en Atradius dat 1 op de 5 bedrijven al waardeketens hebben verlegd als gevolg van de crisis. Van deze verleggingen heeft 40% een tijdelijk karakter.

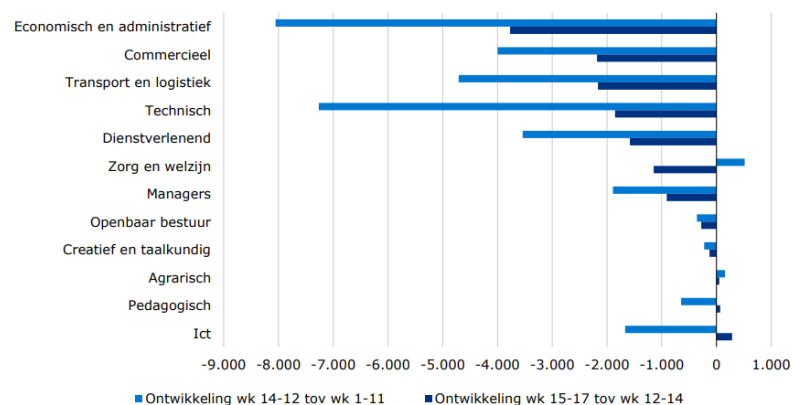
Eerste beelden Nederlandse economie



Bruto binnenlandse product (volume), seizoengecorrigeerd



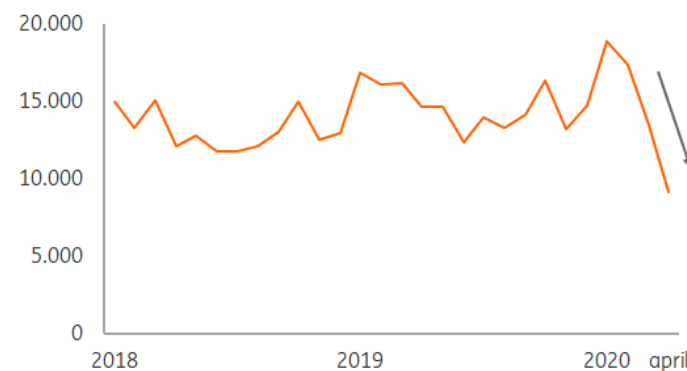
Figuur 1.2: Mutatie gemiddeld aantal openstaande online vacatures UWV per week naar beroepsklasse 2020, week 12 t/m 14 ten opzichte van week 1 t/m 11 en week 15 t/m 17 ten opzichte van week 12 t/m 14



Bron: UWV

Fors minder nieuwe ondernemers in april

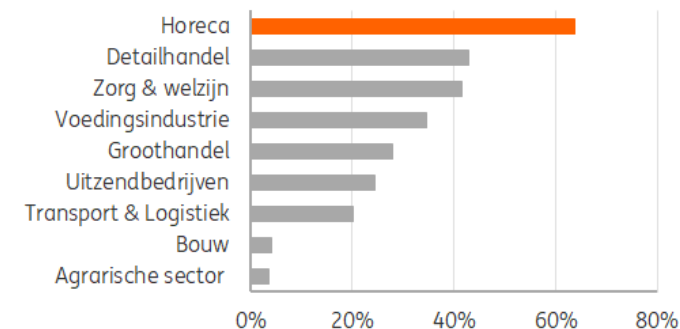
Aantal inschrijvingen van nieuwe ondernemers bij de KvK, op maandbasis



Bron: KvK, bewerking ING Economisch Bureau

NOW-regeling inmiddels toegekend aan bijna twee derde van alle horecazaken

Aantal toekenningen NOW-regeling als percentage van totaal aantal bedrijven met personeel per sector op 30 april 2020



Bronnen: UWV, CBS, bewerking ING Economisch Bureau

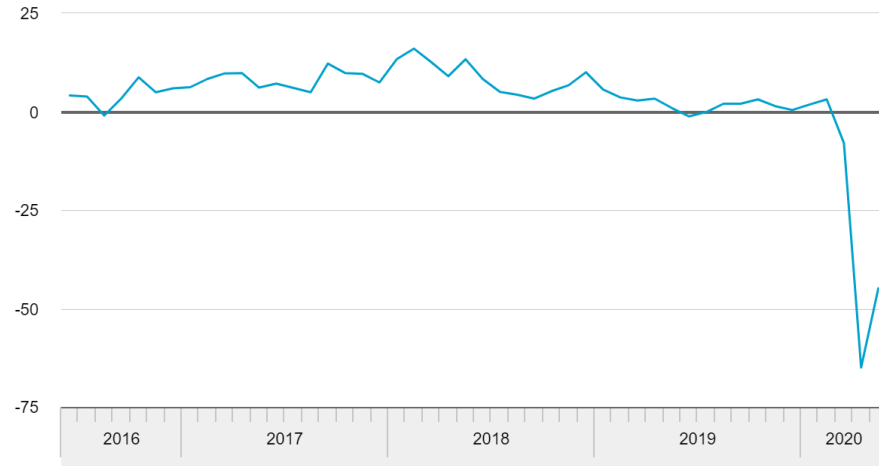
Verwachtingen Nederlandse economie

- **Regio's worden verschillend geraakt.** De eerdere uitgebrachte scenario's van het CPB zijn gedetailleerd naar sector en regio. In elk scenario krimpt de economie van elke provincie in 2020. Flevoland, Noord-Brabant, Zeeland en Limburg worden in 2020 het sterkst getroffen. Voor die laatste drie is dat te verklaren door de relatieve concentratie van industriebedrijvigheid in de provincies.
- **47% van de bedrijven vreest voor het voortbestaan als deze crisis 6 maanden duurt.** Kleine bedrijven (5-20 medewerkers) zijn het bezorgd, daar ligt dit percentage op 56%. Bij grote bedrijven (100+ medewerkers) ligt dit met 34% relatief het laagst, meldt CBS.
- **Veel bedrijven verwachten omzetverlies.** Ongeveer driekwart van de bedrijven verwacht omzetverlies te lijden in het tweede kwartaal van 2020, meldt CBS. De horeca, auto- en motorbranche, cultuur, sport- en recreatiesector zijn het somberst. Zij verwachten ruim 90% verlies.
- **UWV verwacht banenkrimp. Het UWV verwacht een banenkrimp in veel sectoren.** De grootste krimp wordt verwacht in de zakelijke dienstverlening (uitzendbranche en reisbureaus), horeca, cultuur, sport & recreatie, sierteelt en luchtvaart. Ook in de technologische industrie, detailhandel non-food, autohandel, personenvervoer over land en overige dienstverlening (waaronder kappers) wordt grote krimp verwacht. Ca. 2,4 miljoen Nederlanders werken in een sector waar (zeer) grote krimp wordt verwacht.
- **Grootste daling consumentenvertrouwen ooit.** Consumenten zijn somber. Het consumentenvertrouwen laat de grootste daling ooit zien en Nederlandse consumenten zijn nog nooit zo negatief geweest over de economie in de komende twaalf maanden, meldt het CBS. Van de ondervraagde consumenten verwacht 85% dat de werkloosheid zal toenemen.
- **Het producentenvertrouwen herstelt iets.** In april bereikte het producentenvertrouwen een historisch dieptepunt (-28,7). In april krabbelt het iets op, naar -25,1. Bedrijven zijn vooral iets positiever over verwachte bedrijvigheid. In het merendeel van de branches van de industrie was het vertrouwen minder negatief, maar in de voedings- en genotmiddelenindustrie en in de papier en grafische industrie daalde het vertrouwen verder, aldus het CBS.
- **Consumentenbranches minder somber over omzet.** In mei waren minder ondernemers in de op de consument gerichte branches pessimistisch over de verwachte omzet dan in april. Meer ondernemers verwachten omzetgroei dan omzetsdaling, meldt het CBS.

Verwachtingen Nederlandse economie

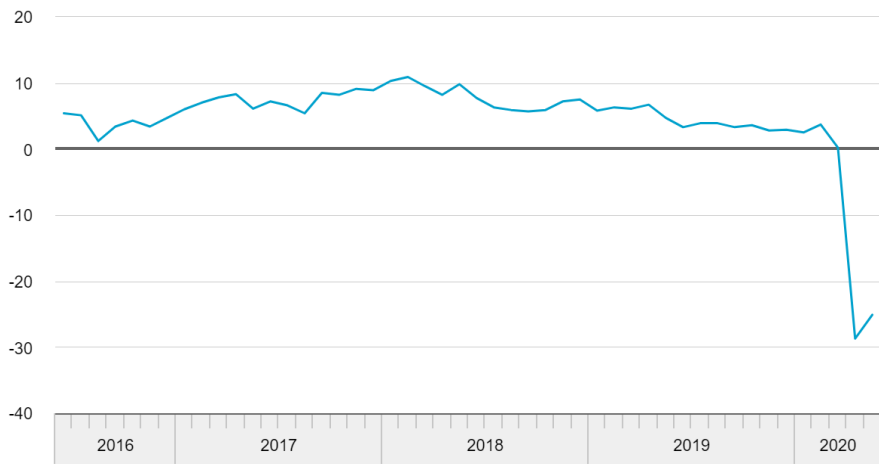
Verwachte bedrijvigheid (seizoengecorrigeerd)

saldo % positieve en % negatieve antwoorden

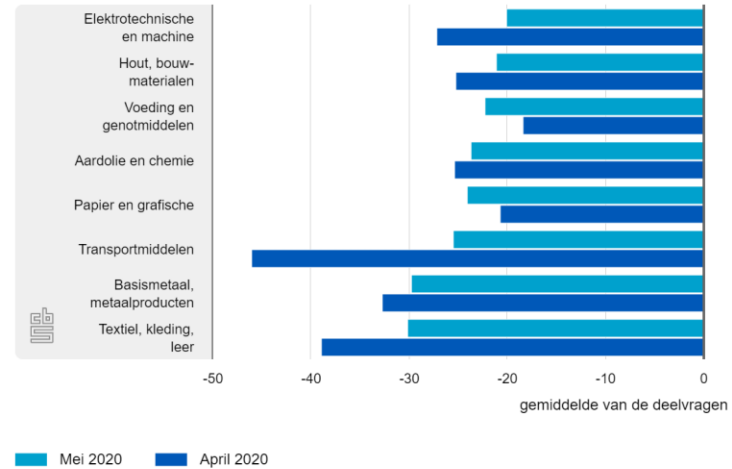


Producentenvertrouwen industrie (seizoengecorrigeerd)

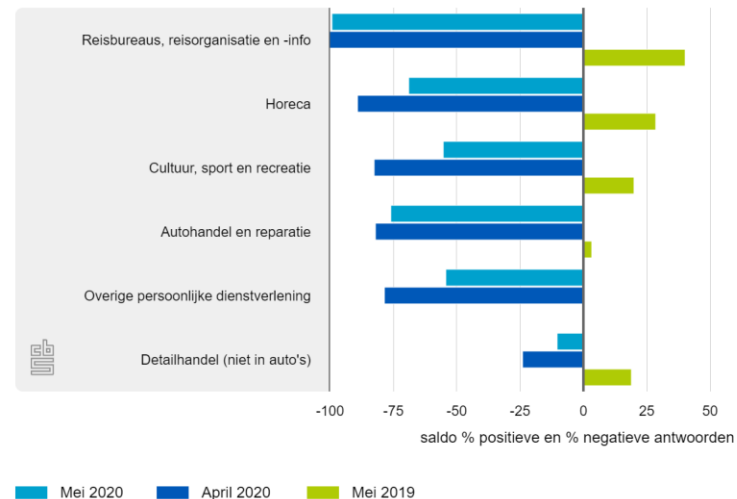
gemiddelde van de deelvragen



Producentenvertrouwen industrie naar de belangrijkste bedrijfstakken (seizoengecorrigeerd)



Verwachting omzet in de komende drie maanden



III. Effecten Zuid-Holland en sectoren

Coronamonitor Zuid-Holland #6

Zuid-Hollandse economie

Eerste beelden:

- Het aantal **faillissementen** in Zuid-Holland is in de eerste vier maanden van 2020 11% toegenomen t.o.v. een jaar eerder.
- Uit data van het UWV blijkt dat het aantal **lopende WW-uitkeringen** in Zuid-Holland **16,5% hoger** ligt dan een jaar eerder. Het aantal nieuwe WW-uitkeringen nam in de eerste vier maanden 60,1% toe t.o.v. dezelfde periode een jaar eerder.
- Ten opzichte van de eerste 11 weken van 2020, is het **gemiddeld aantal vacatures** in week 15 t/m 17 in Zuid-Holland met **22% afgenomen**.

Verwachtingen:

- De regionalisering van de CPB scenario's laat zien dat hoewel de Zuid-Hollandse economie fors zal krimpen, de krimp achterblijft bij de krimp van de Nederlandse economie als geheel. In scenario 4 is de verwachting dat de Zuid-Hollandse economie en het Zuid-Hollandse arbeidsvolume respectievelijk 6,75% en 5,5% krimpen (Nederland als geheel krimpt 7,25% en 6,5%). Een relatieve oververtegenwoordiging van de sectoren zorg en overheid in Zuid-Holland is hiervoor een belangrijke verklaring.
- Rabobank verwacht dat de sectorstructuur en minder sterk aanwezige agglomeratie- en clustervoordelen zorgen dat **Zuid-Holland niet bovengemiddeld gevoelig** is voor de economische gevolgen van de corona crisis.
- De **verschillen tussen sectoren zijn echter groot**. Juist de export en de dienstensector worden stevig geraakt. Deze in Zuid-Holland bovengemiddeld sterke sectoren leverden in eerdere voorspellingen een grote bijdrage aan de verwachte groei van de regio.
- ING schat dat het tot minimaal **eind 2020** duurt voordat de meeste **sectoren** terug zijn op hun **oude niveau**. Als het virus in de herfst terugkomt, duurt herstel langer.
- Van de Zuid-Hollandse bedrijven (5+ medewerkers) **vreest 46% voor het voortbestaan** als de crisis langer dan 6 maanden duurt. Bijna driekwart van de Zuid-Hollandse bedrijven verwacht een omzetverlies.

Haven en logistiek

Eerste beelden:

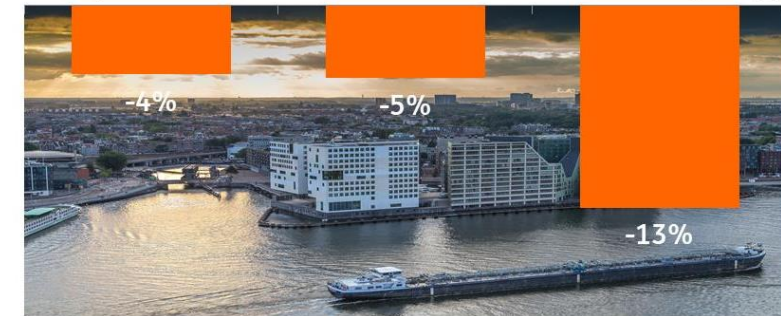
- Afname van internationale productie zorgt voor een **afname van vrachtvolumes**. Vergeleken met 2019 was de **overslag** in het eerste kwartaal van 2020 **9,3% lager**. Rotterdam blijft achter bij Antwerpen, met name vanwege de sterkere focus op China.
- Het coronavirus zorgt voor ca. **120 miljoen euro per maand aan schade** in de binnenvaart, melden Koninklijke BLN-Schuttevaer en CBRB in een eerste inschatting, onder meer het gevolg van annuleringen en minder vervoer.
- Uit een enquête van Transport Logistiek Nederland blijkt dat **ruim 70% van de leden omzetverlies** heeft geleden. Het gemiddelde omzetverlies is ca. 30% (vergeleken met 2019).
- De binnenvaartvolumes laten in april 2020 een daling zien van 13%.

Verwachtingen:

- In tegenstelling tot andere vervoersvormen ondervindt het spoor relatief weinig hinder van overheidsmaatregelen. Meer logistieke partijen zien de **trein nu als een interessant alternatief**. Dat kan een **impuls** zijn voor **duurzaam goederenvervoer**, meldt ABN AMBRO.
- Prof. Theo Notteboom verwacht dat bewegingen die al gaande zijn, zoals het verplaatsen van de productie of het meer spreiden van voorraadketens, worden versneld. Dat kan **negatief uitpakken voor een haven** als die van Rotterdam die voor 40% overslag afhankelijk is van China. Onderzoeker Bart Kuipers, verwacht een **blijvend lagere overslag** en dat de energietransitie versnelt
- De Rotterdamse Haven krijgt de **grootste klap sinds de vorige crisis** en houdt rekening met een **krimp van 10% tot 20%** van overslagvolumes.

Binnenvaartvolume 13% lager in april, vooral door minder droge lading

Vervoersprestatie totale Nederlandse binnenvaart (ton/km) 2020 jaar op jaar



Februari

Maart

April

Bron: CBS

Bron: ABN AMRO, FD, Koninklijke BLN-Schuttevaer, ING, NOS en CBRB, TLN.

Hightech Systemen en Materialen

Eerste beelden:

- Druk op **vraag en aanbod**: bedrijven zijn onderdeel van complexe internationale waardeketens, zowel aanbod (bv. Chinese producenten van halffabricaten) als vraag (buitenlandse afnemers).
- Installaties ter plekke zijn onmogelijk dus **orders kunnen niet worden afgemaakt** en producten niet afgeleverd (zeker in buitenland). Dat leidt tot hogere opslagkosten. Ook acquisitie wordt daardoor lastiger, vraaguitval kan leiden tot hoge productieverliezen.
- Er ontstaan **arbeidstekorten**, omdat personeel met lichte klachten wordt uit voorzorg thuiswerkt.
- Industriebedrijven zijn over de hele linie erg **negatief over hun orderportefeuille**. De dranken-, grafische- en auto-industrie zijn het meest negatief. De farmaceutische- en elektrotechnische industrie zijn positieve uitzonderingen.
- De Purchasing Managers Index (PMI) voor de Nederlandse industrie is gedaald naar 41,3. Dat is de **grootste daling ooit** en de laagste score sinds mei 2009. **T.o.v. de Eurozone valt de daling nog engszins mee**. In alle andere landen is deze PMI score lager. Gemiddeld kwam de PMI uit op 33,4.

Verwachtingen:

- Twee derde van de leden van Metaal Unie verwacht het komende halfjaar minder te gaan investeren in machines. Zelfs begin 2009 waren de investeringsverwachtingen positiever. SpaceNed meldt dat 55% van haar leden (ruimtevaartbedrijven) een stevige omzetsdaling (20-50%) verwacht.
- ING heeft twee scenario's ontwikkeld voor de industrie. In het basisscenario is de **omzetsdaling gemiddeld 30%** in april en mei. De chemie wordt het hardst geraakt, mede door de lage olieprijs.
- Experts merken op dat er **extra urgentie ontstaat om te digitaliseren en robotiseren**.

Tuinbouw

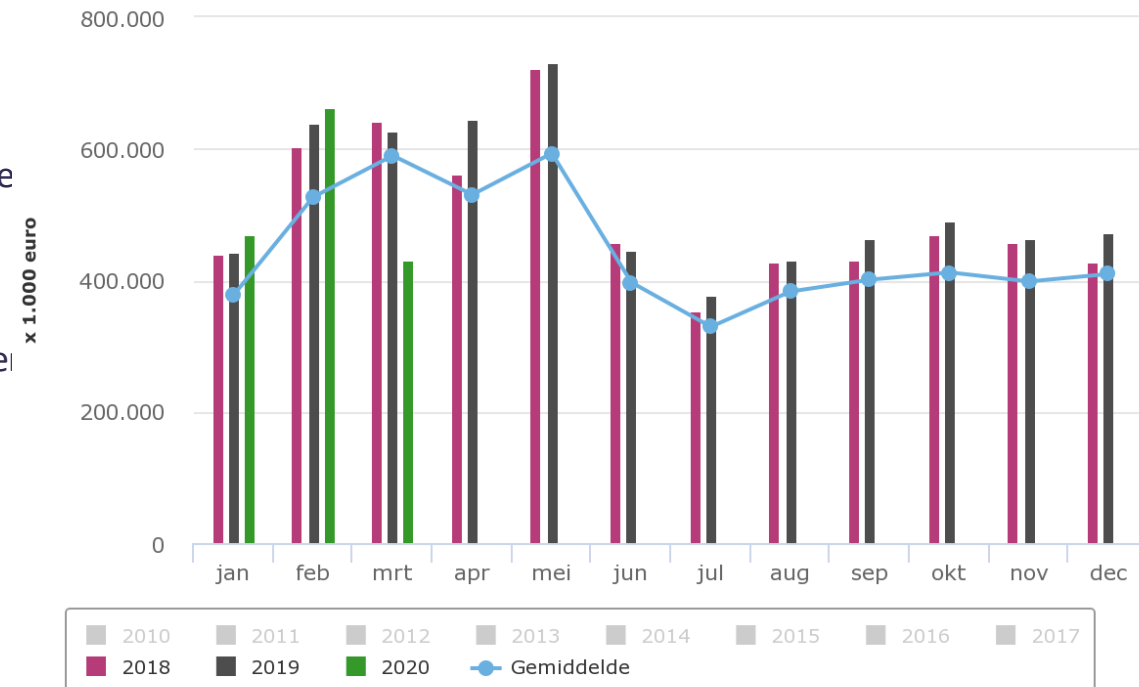
Eerste beelden:

- De crisis raakt **elke schakel in de keten** van uitgangsmateriaal tot productie, handel, verwerking en verkoop. In maart daalde de veilingomzet van snijbloemen (-37%), potplanten (-32%) en tuinplanten (-23%).
- Dat heeft consequenties voor de Nederlandse economie. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de **export van sierteelt** in 2018 goed was voor **€5,4 miljard**. De exportwaarde van bloemen en planten is in maart met 32% afgenomen, meldt Floridata. In de laatste week van maart verloor de **export zelfs 77 % omzet**.
- Bedrijven gespecialiseerd in het leveren aan foodservicebedrijven en buitenlandse groothandels zien hun **markt volledig instorten** door het sluiten van horeca.
- Het kabinet komt met een **steunpakket van €650 miljoen** voor land- en **tuinbouwbedrijven** die door de coronacrisis in de problemen zijn gekomen. Voor de sierteelt en specifieke onderdelen voedingstuinbouw komt er een omzetschaderegeling van €600 miljoen.
- Tuincentra zien hun online omzet meer dan verdubbelen (stijging 226%).

Verwachtingen:

- De schade voor de Nederlandse land- en tuinbouw als geheel wordt geschat op €5 miljard. De Regiegroep Coronacrisis Tuinbouw schat dat voor de sierteelt de **schade oploopt naar €2,2 miljard**.
- **Arbeidstekorten voor oogst ontstaan**, omdat arbeidsmigranten huiswaarts zijn gegaan. In de glastuinbouw werkt 31% van de bedrijven normaliter met arbeidsmigranten.

Exportwaarde per maand van snijbloemen en planten



Bron: Floridata (vanaf april 2014) en HBAG bloemen en planten (2007 tot april 2014)

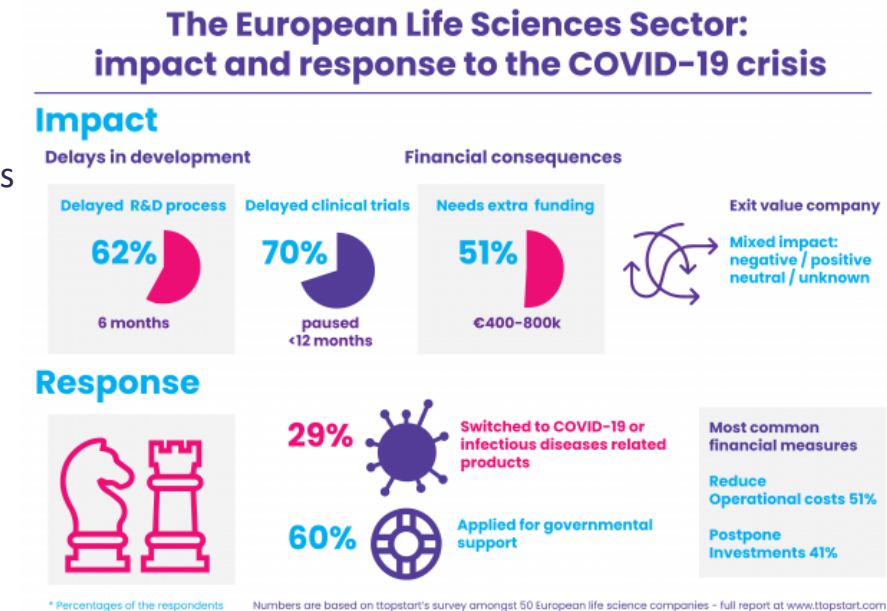
Life Sciences and Health

Eerste beelden:

- Voor sommige bedrijven in de sector zorgt de uitbraak voor een **sterke toename van de werkdruk**. Verschillende bedrijven proberen geneesmiddelen of **vaccins te ontwikkelen** die het coronavirus kunnen stoppen. Daarnaast is de vraag naar apparatuur en technologie (zoals beademingsapparatuur) sterk toegenomen.
- Johnson & Johnson investeert samen met de Amerikaanse regering één miljard dollar in de productie van een **mogelijk covid-19-vaccin**. Het vaccin wordt ontwikkeld door de Zuid-Hollandse **farmaceut Janssen V&P**.
- **Leidse farmaceut Pharming Group** test op grotere schaal **een medicijn** dat mogelijk werkt tegen de symptomen van het coronavirus
- Parnassia Groep, de grootste GGZ-aanbieder in Nederland, meldt dat **zorg op afstand** verdrievoudigd is.

Verwachtingen:

- Uit interviews met 50 leidende Europese LSH bedrijven blijkt dat bijna twee derde vertraging verwacht in de ontwikkeling van hun belangrijkste product. R&D en klinische studies lopen vertraging op, zo blijkt. De helft van de bedrijven heeft extra financiering nodig.
- Er ontstaan kansen voor bedrijven die **digitale zorgconcepten** ontwikkelen en meer **data-oplossingen** vinden hun weg naar de zorg (bv. modellen voor eerste triage).
- Het kabinet verkent de mogelijkheid om meer **medicijnproductie in Nederland** te doen.



Bouw

Eerste beelden:

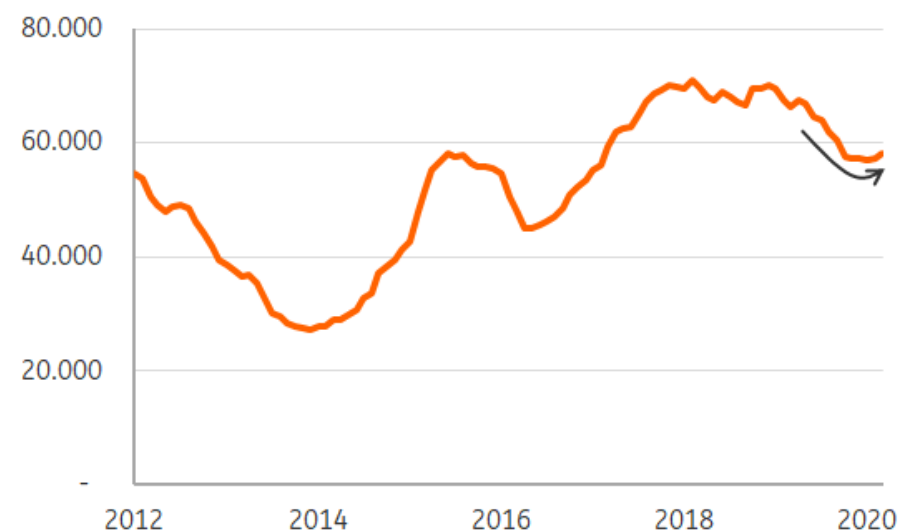
- Er ontstaan op sommige plaatsen **arbeidstekorten** als gevolg van **(preventief) ziekteverzuim** en arbeidsmigranten die niet meer in Nederland zijn. Bouwend Nederland meldt dat 50% van de leden wordt geconfronteerd met hoger ziekteverzuim.
- Door strenge lock downs in het buitenland **valt de levering van materialen stil**, een voorbeeld daarvan is de levering van zonnepanelen.
- Door verminderde verkeersdruk kunnen projecten in drukke binnenstedelijke gebieden juist naar voren worden getrokken omdat deze makkelijker te realiseren zijn.
- ING meldt dat het aantal afgegeven bouwvergunningen voor nieuwbouw in maart met 14% is gestegen ten opzichte van dezelfde maand een jaar eerder (5.834 t.o.v 5.116). Een risico is wel dat de vraag naar nieuwbouw afneemt als gevolg van de naderende recessie.

Verwachtingen:

- ING verwacht dat een afnemende vraag en de historische daling van het consumentenvertrouwen de **nieuwbouwproductie kan remmen**, omdat de bouw van projecten vaak pas start als minimaal 70% van woningen verkocht is. Dat raakt de bouwsector.
- EIB geeft aan dat **40.000 voltijdsbanen weg** zullen vallen door de coronacrisis. Bouwend Nederland is optimistischer. Door gerichte overheidsmaatregelen en door het toepassen van het in protocol Samen veilig doorwerken kan de bouwproductie door blijven gaan.
- Meer dan 85% van de leden van Bouwend Nederland verwacht een **afname** van het aantal **offerteaanvragen**.
- Door de stikstofcrisis was de groeiverwachting van Rabobank voor de bouw al negatief. De bank verwacht dat de coronacrisis deze krimp zal vergroten en **verwacht 6% negatieve groei**.

Afgifte bouwvergunningen laat in maart herstel zien

Ontwikkeling afgifte aantal bouwvergunningen nieuwbouwwoningen voortschrijdend jaargemiddelde per maand



Bron: CBS, bewerkt door ING Economisch Bureau

Detailhandel

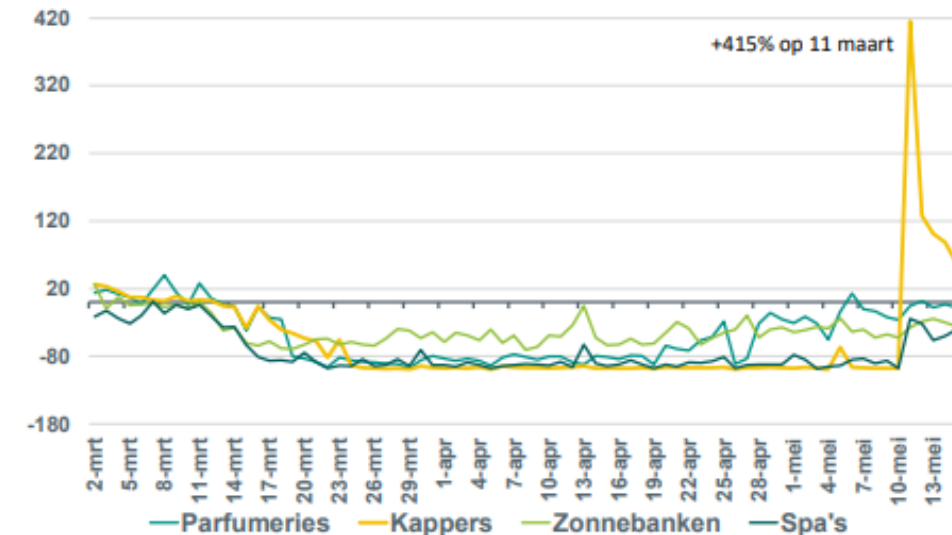
Eerste beelden:

- **Kleding- en schoenenzaken worden hard geraakt** door vraaguitval. Het aantal pintransacties in kleding- en schoenenwinkels is 17% lager dan normaal, eerder was een daling van 80% zichtbaar. De omzet is 28% lager dan een jaar eerder.
- Bureau RMC constateerde eerder dat de **winkelstraten** 79% rustiger waren dan in 2019. Inmiddels **neemt de drukte weer toe**.
- **Webshops** profiteren. De omzet is in maart met 29% gestegen. Als de crisis langer duurt treedt er mogelijk een blijvend substitutie-effect op van offline naar online.
- Over de hele linie (incl. supermarkten, webshops, etc.) **steeg de omzet van de detailhandel** met 3,5% in maart 2020 t.o.v. een jaar eerder.
- De detailhandel is de enige sector waar het **aantal starters is toegenomen** in april t.o.v. een jaar eerder. Met name het aantal online winkels groeide met 50% fors.
- **Kappers ervaren inhaalvraag bij einde lock down**. Uit data van ABN AMRO blijkt dat op 11 mei de totale bestedingen bij kappers verviervoudigde t.o.v. een vergelijkbare maandag in 2019. Voor andere bedrijfstakken is de opleving minder spectaculair.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een **volume afname** van 8% voor de sector.
- Consumenten stellen grote aankopen uit. De situatie is in het bijzonder **problematisch voor seizoensgebonden producten** waarbij inhaalvraag (uitstel) niet mogelijk is.

Consumptieve bestedingen, % verschil tov vergelijkbare dag in 2019



Bron: ABN AMRO Economisch Bureau

Toerisme

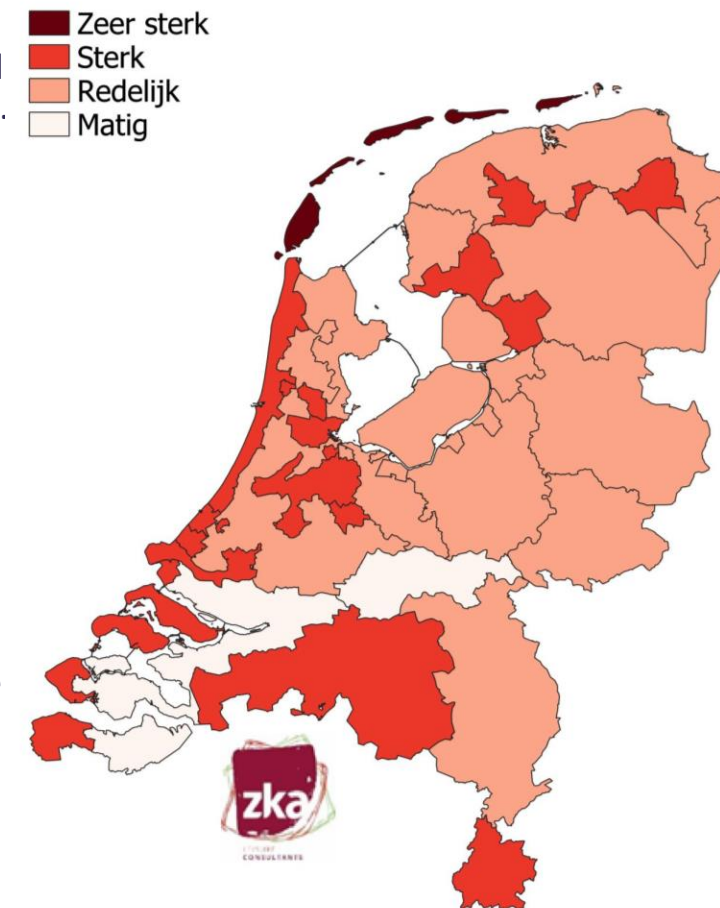
Eerste beelden:

- De horeca (ca. 70.000 arbeidsplaatsen in Zuid-Holland) wordt erg hard geraakt door de crisis. Uit onderzoek onder ruim 5000 horecaondernemers blijkt dat 10% nu al **geen buffers heeft**. Het gemiddeld opgegeven **omzetverlies** bij aanvragen voor de NOW-regeling is **met 82% het hoogste** van alle sectoren.
- Aan twee derde van alle Nederlandse horecabedrijven met personeel is de NOW-regeling inmiddels toegekend. De horeca is ook de sector die het meeste beroep doet op de TOGS-regeling. Aan 60% van de horecabedrijven met minder dan 250 werkzame personen is een uitkering toegekend (15 mei 2020).
- In het voorseizoen hebben bedrijven actief in de toerisme fors omzet verloren. Het gaat om een daling van 17% voor accommodaties en 49% voor kamperen.
- Maar 36% van alle Nederlanders is op dit moment **definitief van plan dit jaar op zomervakantie te gaan**. Voor de coronacrisis was dat 70%. Dat blijkt uit onderzoek van DVJ in opdracht van het consumentenprogramma Kassa onder ruim 500 Nederlanders.
- In de huidige omstandigheden is een **vakantie in eigen land** het meest realistisch. Belvilaa ziet het aantal boekingen van vakantiehuizen in eigen land met 40% stijgen.
- De **afhankelijkheid van toerisme verschilt** per regio. Kustregio's zijn het meest afhankelijk van toerisme en voelen de omzetsdaling in de sector dus het sterkst, blijkt uit een analyse van ZKA.

Verwachtingen:

- De Vereniging van **Evenementenmakers** verwacht een **omzetsdaling van €4 miljard**. De verwachting is dat 48.000 banen zullen. In de recreatie en watersport staan 20.000 banen op de tocht. Grootschalige evenementen zijn pas weer mogelijk zodra er een vaccin is.

Relatie toerisme en economie per regio



Openbaar vervoer

Eerste beelden:

- In de tweede helft van maart 2020 is het dagelijks aantal **instappers** (check-ins) in het openbaar vervoer **gedaald met bijna 90%** ten opzichte van een vergelijkbare dag in 2019.
- De dienstuitvoering is verminderd, er zijn circa **50% minder ritten**. Die blijven nodig omdat het OV een vitale sector is.
- De financiële impact in Zuid-Holland: circa **€28 miljoen per maand schade** door wegval van reizigersinkomsten.

Verwachtingen:

- Afschaling van de RIVM-maatregelen leidt door de anderhalve-meter-economie al zeer snel tot **noodzaak opschaling van benodigde OV-inzet**. Voorwaarde voor een dergelijke opschaling is dat decentrale overheden en vervoerders afspraken maken met het Rijk over de **voorwaarden** waaronder dit kan plaatsvinden (beschikbaarheidsvergoeding en OV-protocol).
- Op termijn worden namelijk extra kosten verwacht voor extra OV-inzet, maar nog steeds substantieel minder reizigers en daardoor minder reizigersinkomsten. Voor Zuid-Holland is de verwachting dat de **structurele financiële schade** ook in de **anderhalve-meter-economie** circa **€28 miljoen per maand** blijft.
- Ambitie is per 1 juni de **dienstregeling weer zo veel mogelijk op te schalen**. Dit is nodig vanwege de versoepeling van de RIVM-maatregelen, zoals de openstelling van scholen.

Startups en scale-ups

Eerste beelden:

- Onderzoek van Startup Genome laat zien dat 74% van de startups wereldwijd hun omzet heeft zien dalen sinds de aanvang van de crisis. Voor 16% van de startups was de omzetsdaling meer dan 80%.
- **Liquiditeit is een grote zorg** voor Nederlandse startups en scale-ups. Het merendeel van de startups heeft €100k tot €400k nodig om de komende drie maanden te overleven. Vraaguitval (nieuwe en bestaande klanten) is een andere grote zorg.
- Door deze combinatie van factoren **verwacht 86%** van de bedrijven aan binnen 6 maanden **in de financiële problemen te komen**. Overbruggingsfinanciering wordt genoemd als de belangrijkste behoefte van startups.
- Startups in de hele vroege fase (proof-of-concept) worden minder hard geraakt omdat zij bezig zijn met de ontwikkeling van een product en nog geen omzet maakten. Wel is het ophalen van vervolfinanciering ook voor deze groep momenteel erg lastig.
- Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een **Corona-OverbruggingsLening (COL)**. Inmiddels heeft het kabinet de initiële €100 miljoen voor overbruggingsleningen aan startups, scale-ups en innovatieve MKB-bedrijven **aangevuld met €200 miljoen**. Hiermee komt het kabinet tegemoet aan de grote financieringsbehoefte bij deze bedrijven
- Sinds de openstelling van de Corona-OverbruggingsLening (COL) en het Tijdelijk Overbruggingskrediet Programma innovatieve Start- en Scaleups (TOPSS) hebben 1.507 startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag ingediend. De bedrijven vragen in totaal ruim €500 miljoen aan via een van beide faciliteiten. Deze bedrijven zijn samen goed voor de werkgelegenheid van 14.500 fte. Er zijn **315 Zuid-Hollandse aanvragen** binnengekomen die gezamenlijk een waarde van ruim **€122 miljoen** vertegenwoordigen.

Verwachtingen:

- In de eerste twee maanden van 2020 is het aantal VC deals in China en Azië drastisch gedaald. Als die trend zich wereldwijd doorzet, al zijn het slechts twee maanden, dan leidt dat tot **€28 miljard minder investeringen** schat Startup Genome.

Startups en scale-ups

Dashboard COL-regeling

Corona-OverbruggingsLening, voor aanvragen tot €2M

Editie 3
29/4/2020 – 27/5/2020

Bron cijfers dashboard: Techleap

1507 Aanvragen totaal

365K Gemiddeld
aangevraagd bedrag

€540M Totaal aangevraagd



- 58% Startup
- 23% Scale-up
- 13% Innovatief mkb
- 6% Mkb zonder bancaire financiering



- 37% Soft tech
- 2% Biobased
- 1% Chemie & materialen
- 2% Fintech
- 3% Logistiek & onderhoud
- 5% Life sciences
- 7% Agri-tech & voedsel
- 8% Medtech
- 10% Cleantech & energie
- 8% Hightech systemen
- 17% Overig



- 74% € 50k - 250k
- 13% € 250k - 500k
- 12% € 500k - 2M

INVESTNL techleap.nl



Dashboard TOPSS-regeling

Tijdelijk Overbruggingskrediet Programma innovatieve Start- en Scaleups, voor aanvragen vanaf €2M

Editie 2
29/4/2020 – 13/5/2020

Bron cijfers dashboard: Techleap

11 Aanvragen tussen de 2-5M
die bij Invest-NL binnen zijn gekomen
en nog in behandeling zijn

16 Aanvragen groter dan 5M
die bij Invest-NL binnen zijn gekomen en
nog in behandeling zijn

39,5M Totale financierings-
behoefte van de
aanvragen tussen 2-5M
waarvan Invest-NL maximaal 50% voor
rekening kan nemen

131M Totale financierings-
behoefte van de
aanvragen groter dan 5M
waarvan Invest-NL maximaal 50% voor
rekening kan nemen

INVESTNL techleap.nl



IV. Maatregelen Rijksoverheid en decentrale overheden

Coronamonitor Zuid-Holland #6

Maatregelen Rijksoverheid



Rijksoverheid

Noodpakket voor banen en economie

Tijdelijke financiële regelingen

✓ = regeling is open

Tegemoetkoming inkomsten en salarissen		
	Voor wie?	Waar aanvragen?
Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW)	Werkgevers met ten minste 20% omzetverlies	UWV.nl
Coulance rond schriftelijk vastleggen vast contract ✓	Werkgevers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) ✓	Zelfstandig ondernemers, waaronder ZZP'ers	Eigen gemeente
Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS) ✓	MKB ondernemers die direct getroffen worden door overheidsmaatregelen**	rvo.nl/tegemoetkomingcorona
Uitstel belastingen		
Uitstel van belastingbetaling ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Verlaging invorderingsrente ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Verlaging belastingrentes	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Wijziging voorlopige aanslag ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Mijn Belastingdienst (Zakelijk)
Toerismebelasting	Bedrijven in horeca en vrijetijdbranche	Eigen gemeente
Versoepeling kredieten		
Verruiming Borgstelling MKB	ZZP en MKB*	Uw kredietverstrekker
Borgstellingskrediet Landbouw (BL) ✓	Agrarisch ondernemers	Uw kredietverstrekker
Garantie Ondernemingsfaciliteit (GO-regeling) ✓	MKB en Grootbedrijf	Uw kredietverstrekker
Qredits ✓	Zelfstandigen en mkb	Qredits.nl

* m.u.v. enkele sectoren, zie rvo.nl/bmsb

** mits fysieke inrichting buitenshuis en actief in geselecteerde sectoren

27 maart 2020

- Meer informatie over de getroffen maatregelen voor ondernemers vindt u op het [KvK Coronaloket](#).
- Sinds 29 april kunnen startups, scale-ups en innovatieve mkb'ers een aanvraag doen voor een [Corona-OverbruggingsLening \(COL\)](#). Deze regeling is tot stand gekomen in intensieve samenwerking tussen het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, de gezamenlijke ROM's en TechLeap.nl met ook nauwe betrokkenheid van Invest-NL.
- De Rijksoverheid heeft inmiddels ook aanvullende maatregelen genomen voor de [agrarische sector](#).
- VNO NCW en MKB Nederland hebben een [tool ontwikkeld](#) waarmee bedrijven kunnen berekenen hoe coronaregelingen specifieke ondernemingen helpen.

Maatregelen overheden Zuid-Holland

Maatregelen van Rotterdam & Den Haag

Voorlichting, communicatie en dienstverlening

1. Uitbreiding informatievoorziening voor ondernemers (waaronder ZZP-ers):
 - Extra inzet via ondernemersloket (telefonisch, mail en website) begeleiding
 - Hulp bij aanvragen Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging Werkbehoud.
 - Gebeurt ook veel in de stad zelf
2. Opschaling dienstverlening van bureau zelfstandigen.
3. Extra inzet op accountmanagement bedrijven.
4. Deelname gemeentelijk crisisteam met vertegenwoordigers bedrijfsleven.

Tijdelijke stimulerende maatregelen

1. Coulant omgaan met prestatieafspraken in subsidievoorwaarden.
2. Faciliteren van afhaal- & bezorgdiensten: parkeren, laden/lossen, openings- en sluitingstijden en versneld opnemen in exploitatievergunning.
3. Tijdelijke openstelling groothandels voor particulieren.
4. Extra lokaal en sociaal inkopen/opdracht verlenen waar (wettelijk) mogelijk.
5. Inspanningen om omzetverlies in te lopen, bijvoorbeeld via tijdelijke extra marketing.

Maatregelen voor verlichting van liquiditeitsdruk 1/2

1. Uitstellen betaling: toeristenbelasting, OZB-heffing, bedrijfsparkeervergunningen.
2. Opschorten heffing Bedrijveninvesteringszones (BIZ).
3. Maatwerkmogelijkheden huur en heffing gemeentelijk vastgoed en grond.
4. Betalingsregeling bij achterstallige belastingbetalingen.
5. Verlaging invorderingsrente van 4% naar 0,01 %.
6. Opschorten boetes, aanmaningen en beslaglegging.
7. Uitstellen betalingen via eenvoudige aanvraag. Extra ambtelijke
8. Uitstellen van dividendbetalingen.
9. Versnelde bevoorschotting van subsidies.
10. Ongebruikte ruimte van EU subsidies inzetten voor Corona-maatregelen.
11. *Kredietverstrekking aan individuele bedrijven is complex. Wie help je wel en wie niet? Staatssteun? Level Playing Field? Wie heeft goede ideeën?*

Vervolgstappen

1. Focus op uitwerking en uitvoering
2. Aandacht voor sectoren die buiten de rijksmaatregelen vallen (o.a. start ups/scale ups, OV bedrijven, en ?)
3. Midden lange termijn en lange termijn stappen
4. Monitoring

➤ Naast de Rijksoverheid komen ook diverse Zuid-Hollandse gemeenten en de provincie met maatregelen.

➤ Ter illustratie een overzicht van de maatregelen van Rotterdam en Den Haag. Informatie vindt u op de websites van de verschillende gemeenten en de provincie.

Maatregelen Provincie Zuid-Holland

- Inzicht in economische impact via de [Coronamonitor](#) Zuid-Holland
- Bijdrage aan crisisorganisatie tuinbouw
- Er worden maatregelen uitgewerkt op het gebied van digitalisering van het (brede) MKB en ondersteuning van bestaande en nieuwe samenwerkingsarrangementen van ondernemers in Zuid-Holland
- Een marktplaats Zuid-Holland is opgericht om vraag en aanbod te matchen van tijdelijke arbeidscapaciteit in de regio
- Startup in Residence: [ResilientSociety](#): op dit platform kunnen innovatieve bedrijven oplossingen aandragen voor vraagstukken die door de coronacrisis zijn ontstaan
- Extra inzet op Vliegende Brigade, hiermee helpt de provincie gemeenten en andere organisaties bij het versnellen van woningbouw en binnenstedelijke ontwikkelingsprojecten
- Vanuit het programma SMITZH wordt de [Zuid-Hollandse maakindustrie](#) opgeroepen middelen of diensten beschikbaar te stellen ter bestrijding van de coronacrisis
- Op dinsdag 28 april heeft het College van Gedeputeerde Staten een [brief](#) aan de Provinciale Staten gestuurd met [concrete maatregelen](#) vanuit de provincie

V. Bronnen

Coronamonitor Zuid-Holland #6

Bronnen

- ABN AMRO (14 mei 2020). Headlines | Coronacrisis kan impuls geven aan meer duurzaam goederenvervoer. Via: https://insights.abnamro.nl/2020/05/coronacrisis-kan-impuls-geven-aan-meer-duurzaam-goederenvervoer/?utm_source=nieuwsbrief&utm_medium=email&utm_term=14-05-2020&utm_content=Coronacrisis%20kan%20impuls%20geven%20aan%20meer%20duurzaam%20goederenvervoer&utm_campaign=Nieuwsbrieven2020-dagelijksNL
- ABN AMRO (20 mei 2020). Consumenten gaven 19% minder uit tijdens lockdown. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/05/consumenten-gaven-19-minder-uit-tijdens-lockdown/>
- ABN AMRO (2020). Invloed coronacrisis op Nederlandse economie. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/03/invloed-coronacrisis-op-nederlandse-economie/>
- Algemeen Dagblad (3 april 2020). Slimme studenten TU Delft strijden mee tegen corona: snel nieuwe beademingsapparatuur in de maak. Via: <https://www.ad.nl/delft/slimme-studenten-tu-delft-strijden-mee-tegen-corona-snel-nieuwe-beademingsapparatuur-in-de-maak~aaca1d18/>
- AWWN (26 maart 2020). Effecten van de coronacrisis op bedrijven.
- BBC (27 april 2020). Coronavirus: A visual guide to the economic impact. Via: <https://www.bbc.com/news/business-51706225>
- Belvilla (24 april 2020). 1,5 meter maatschappij zorgt voor extreme stijging in aantal boekingen van vakantiehuizen in Nederland. Via: <https://www.belvilla.nl/nieuws/bericht/1-5-meter-maatschappij-zorgt-voor-extreme-stijging-in-aantal-boeking-van-vakantiehuizen-in-nederland>
- Buck Consultants International (7 april 2020). Chinese logistieke ketens herstellen zich snel, maar reorganisatie van supply chains is noodzakelijk. Via: <https://www.bciglobal.nl/nl/chinese-logistieke-ketens-herstellen-zich-snel--maar-reorganisatie-van-supply-chains-is-noodzakelijk>
- Bureau Louter (16 maart 2020). Ontwikkelingen Corona besmettingen. Via: https://www.bureaulouter.nl/index.php?url=https://www.bureaulouter.nl/index_php_q5tn_
- Bureau RMC (11 mei 2020). Drukke neemt sneller toe. Via: <https://www.rmc.nl/drukke-neemt-sneller-toe/>
- CBS (28 mei 2020). Op consumenten gerichte branches iets minder somber. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/op-consumenten-gerichte-branches-iets-minder-somber>
- CBS (28 mei 2020). Producentenvertrouwen krabbelt iets op. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/producentenvertrouwen-krabbelt-iets-op>
- CBS (28 mei 2020). Vooral horeca doet beroep op tegemoetkoming schade COVID-19. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/22/vooral-horeca-doet-beroep-op-tegemoetkoming-schade-covid-19>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (12-05-2020). Aantal faillissementen gestegen in april. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/20/aantal-faillissementen-gestegen-in-april>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (15 mei 2020). Aantal vacatures daalt met 60 duizend in eerste kwartaal. Via: https://www.cbs.nl/?sc_itemid=e2cfb27c26e6438b-a6ad-fcea70d317&sc_lang=nl-nl
- Centraal Bureau voor de Statistiek (15 mei 2020). Economie krimpt met 1,7 procent in eerste kwartaal 2020. Via: https://www.cbs.nl/?sc_itemid=beda9a7c-d012-4c29-af39-5c25f6a915ad&sc_lang=nl-nl
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2 april 2020). Veel minder druk in openbaar vervoer in maart 2020. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/veel-minder-druk-in-openbaar-vervoer-in-maart-2020>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2020). Op consumenten gerichte branches veel negatiever over economisch klimaat. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/op-consumenten-gerichte-branches-veel-negatiever-over-economisch-klimaat>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (22 april 2020). Grootste daling consumentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/17/grootste-daling-consumentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (29 april 2020). Sterkste daling producentenvertrouwen ooit. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/sterkste-daling-producentenvertrouwen-ooit>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (30 april 2020). Omzet detailhandel 3,5 procent hoger in maart. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/18/omzet-detailhandel-3-5-procent-hoger-in-maart>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (5 november 2019). Hoogste exportverdiens ten dankzij machines. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/45/hoogste-exportverdiens-ten-dankzij-machines>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Helft bedrijven vreest voor voortbestaan door coronacrisis. Via: https://www.cbs.nl/?sc_itemid=795c1172-98ff-48d2-bf54-b0942a300e7f&sc_lang=nl-nl
- Centraal Bureau voor de Statistiek (8 mei 2020). Ziekteverzuim eerste kwartaal hoogste in 17 jaar. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/19/ziekteverzuim-eerste-kwartaal-hoogste-in-17-jaar>
- Centraal Planbureau (14 mei 2020). Arbeidsmarkt: sterke daling gewerkte uren. <https://www.cpb.nl/arbeidsmarkt-sterke-daling-gewerkte-uren>
- Centraal Planbureau (2020). Scenario's coronacrisis. Via: <https://www.cpb.nl/scenarios-coronacrisis>
- Economic Board Zuid-Holland (2019). Economische Monitor Zuid-Holland. Via: https://issuu.com/innovationquarter/docs/economische_monitor_zuid-holland_20
- Economisch Instituut voor de Bouw (3 april 2020). Vooruitzichten voor de bouw na de coronacrisis. Via: <https://www.eib.nl/pdf/Notitie%20vooruitzichten%20voor%20de%20bouw%20na%20de%20coronacrisis.pdf>
- Erasmus Centre For Entrepreneurship (2019). Scaleup Dashboard 2019. Via: <https://ecce.nl/research/scaleup-research/>
- Eurostat (2019). Government debt down to 86.1% of GDP in euro area. Via: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9510404/2-21012019-AP-EN.pdf/97de2ad5-5b7e-4de9-ab36-7bfbf773aad0>.
- Evofenedex en Atradius (april 2020). Coronamonitor.
- Financial Times (2020). Coronavirus latest: Oil prices fall to 17-year lows. Via: <https://www.ft.com/content/5919c6fb-1f5f-315d-8353-94f04afcd340>
- Financieel Dagblad (20 maart 2020). Jonge techbedrijven in acute geldnood. Via: <https://fd.nl/ondernemen/1338563/jonge-techbedrijven-in-acute-geldnood-plan-voor-massaal-krediet-in-de-maak>
- Financieel Dagblad (21 april 2020). Coronacrisis zet zestig miljoen Europese banen op de tocht. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1341962/coronacrisis-zet-zestig-miljoen-europese-banen-op-de-tocht>
- Financieel Dagblad (5 mei 2020). 'Intelligente lockdown' dempt klap voor Nederlandse industrie.
- Financieel Dagblad (5 mei 2020). Na de crisis: de haven van Rotterdam.
- Floranews (16 april 2020). Bloemen- en plantenexport verliest 100 miljoen euro per week in piekseizoen. Via: https://floranews.com/nieuws/16214/Bloemen-_en_plantenexport_verliest_100_miljoen_euro_per_week_in_piekseizoen.html
- Floranews (30 april 2020). Tuincentra zien online omzet meer dan verdubbelen. Via: https://floranews.com/nieuws/16271/Tuincentra_zien_online_omzet_meer_dan_verdubbelen.html
- FME (23 maart 2020). Impact coronavirus Nederlandse technologische industrie.
- FME (6 april 2020). "Zo snel mogelijk NOW 2.0 optuigen". Via: <https://www.fme.nl/nl/nieuws/zo-snel-mogelijk-now-20-optuigen>
- Google (17 april 2020). Mobility Changes Netherlands. Via: https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-04-17_NL_Mobility_Report_en.pdf
- Hiswarecon (22 april 2020). Veel campings en jachthavens open: maar 20.000 banen in watersport en recreatie op de tocht. Via: <https://www.hiswarecon.nl/actueel/nieuws/veel-campings-en-jachthavens-open-maar-20-000-banen-in-watersport-en-recreatie-op-de-tocht>
- Holland BIO (31 maart 2020). Cruciale biotech sector vergt corona-steun op maat. Via: <https://www.hollandbio.nl/nieuws/cruciale-biotech-sector-vergt-corona-steun-op-maat/>
- IMF (14 april 2020). The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. Via: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
- ING (2020). Coronavirus en de effecten op sectoren. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-e-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-de-effecten-op-sectoren.html>
- ING (2020). Coronavirus en effecten op pintransacties. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-e-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Hoe zien we de effecten van de coronacrisis terug in de pintransacties? Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-e-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Nowcast Impact van Coronavirus op de economie. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onz-e-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/nowcast-impact-van-coronavirus-op-de-economie.html>
- ING (22 april 2020). Coronacrisis en transport en logistiek in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/transport-en-logistiek/Coronacrisis-transport-logistiek-twee-scenarios.html>
- ING (28 april 2020). Coronacrisis en de industrie in twee scenario's. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/uw-sector/industrie/Coronacrisis-en-de-industrie-in-twee-scenarios.html>
- ING. (2019). Arbeidsmarkt blijft zwakke plek in Zuid-Holland. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/jouw-provinde/vooruitzichten-regios/regios/zuid-holland.html>
- InnovationQuarter (13 mei 2020). Teller overbruggingsfinanciering voor innovatieve bedrijven staat op €630 miljoen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/teller-overbruggingsfinanciering-voor-innovatieve-bedrijven-staat-op-630-miljoen/>
- InnovationQuarter (20 mei 2020). Kabinet stelt 150 miljoen extra beschikbaar voor Corona-Overbruggingslening. Via: <https://www.innovationquarter.nl/kabinet-stelt-150-miljoen-extra-beschikbaar-voor-corona-overbruggingslening/>
- InnovationQuarter (2020). InnovationQuarter en het Coronavirus. Via: <https://www.innovationquarter.nl/innovationquarter-en-het-coronavirus/>

Bronnen

- International Labour Organization (29 april 2020). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Third edition. Via: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- Kamer van Koophandel (6 april 2020). Aantal starters stabiliseert in eerste kwartaal 2020, 3% meer faillissementen. Via: <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/aantal-starters-stabiliseert-in-eerste-kwartaal-2020-3-procent-meer-faillissementen/>
- Koninklijke Metaalunie (14 april 2020). MKB-metaal verwacht grootste klap na de zomer. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/04/14/MKB-metaal-verwacht-grootste-klap-na-de-zomer>
- Koninklijke Metaalunie (14 mei 2020). Inktzwarte verwachtingen doen redelijke resultaten verbleken. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/05/14/Inktzwarte-verwachtingen-doen-redeelijke-resultaten-verbleken>
- Koninklijke Metaalunie (27 maart 2020). Metaalunie onderzoek naar gevolgen coronavirus: MKB-metaal nu al onder grote druk.
- Leiden Bioscience Park (2020). Corona update. Via: <https://leidenbiosciencepark.nl/corona-update>
- Locatus (9 april 2020). Ruim twee derde van de Nederlandse retail is open. Via: <https://locatus.com/blog/ruim-tweederde-van-de-nederlandse-retail-nog-open/>
- LUMC. LUMC doet onderzoek naar nieuwe coronavirus-remmers. Via: <https://www.lumc.nl/over-het-lumc/nieuws/2020/Maart/lumc-doet-onderzoek-naar-coronavirus-remmers/?year=2020&month=2>
- Multiscope (14 april 2020). Behoeftte aan vakantie onverminderd groot. Via: <http://www.multiscope.nl/persberichten/behoeftte-aan-vakantie-onverminderd-groot/>
- NOS (16 april 2020). Rotterdamse haven houdt rekening met krimp van 20 procent. Via: <https://nos.nl/artikel/2330653-rotterdamse-haven-houdt-rekening-met-krimp-van-20-procent.html>
- NOS (2020). Harde klap voor festivalondernemers: 'Sector loopt miljarden mis'. Via: <https://nos.nl/artikel/2331286-harde-klap-voor-festivalondernemers-sector-loopt-miljarden-mis.html>
- NOS (27 mei 2020). Europese Commissie wil 750 miljard euro voor herstellfonds. Via: <https://nos.nl/artikel/2335265-europese-commissie-wil-750-miljard-euro-voor-herstellfonds.html>
- NOS (8 mei 2020). Via: <https://nos.nl/artikel/2333199-tien-procent-sportverenigingen-vreest-voor-voortbestaan-door-coronacrisis.html>
- NRC Handelsblad (27 maart 2020). Knot bepleit corona-vangnet voor eurolanden. Via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/27/knot-bepleit-corona-vangnet-voor-eurolanden-a3995118>.
- NRIT (21 mei 2020). Hoe worden Nederlandse vakantieparken nu geboekt? Via: <https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42441/hoe-worden-nederlandse-vakantieparken-nu-geboekt/?topicsid=>
- NRIT (25 mei 2020). Enorme dip in vakantieplannen. Via: https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42448/Enorme_dip_in_vakantieplannen/
- NRIT Media (2020). Coronadosier: Horeca staat aan de vooravond van faillissementsgolf. Via: https://www.nritmedia.nl/kennisbank/42307/Coronadosier:_Bijna_alles_paasvakanties_en_veel_meivakanties_geannuleerd/
- NU.nl (21 april 2020). Leids farmaceutisch bedrijf test medicijn tegen COVID-19. Via: <https://www.nu.nl/economie/6046117/leids-farmaceutisch-bedrijf-test-medicijn-tegen-covid-19.html>
- NU.nl (24 april 2020). UWV: Ruim 109.000 NOW-aanvragen in eerste drie weken. Via: <https://www.nu.nl/economie/6047102/uwv-ruim-109000-now-aanvragen-in-eerste-drie-weeken.html>
- NU.nl (29 maart 2020). Rabobank, ING en ABN keren geen winst uit na oproep ECB en DNB. Via: <https://www.nu.nl/economie/6041193/rabobank-ing-en-abn-keren-geen-winst-uit-na-oproep-ecb-en-dnb.html?redirect=1>
- Panteia (17 april 2020). Zeer zware omzetting door Coronacrisis bij MKB in maart en april. Via: <https://www.panteia.nl/nieuws/zeer-zware-omzetting-door-coronacrisis-bij-mkb-in-maart-en-april/>
- Panteia (mei 2020). CPB scenario's economische gevolgen coronacrisis voor sectoren, grootteklassen en regio's. Via: https://www.panteia.nl/default/assets/File/coronaeffecten_sectoraal_regionaal_grootteklasse_fin_2020_05_01.pdf
- Rabobank (16 april 2020). De anderhalvemeter economie van Nederland gemeten. Via: https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/de-anderhalvemeter-economie-van-nederland-gemeten/?utm_campaign=5d8ca29eb738b20001bf1da7&utm_content=5e9801bc419af6d000133e016&utm_medium=smarshare&utm_source=linkedin
- Rabobank (2020). Coronavirus duwt economie van de eurozone in een recessie. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/coronavirus-duwt-economie-eurozone-in-recessie/>
- Rabobank (2020). Nederland: coronavirus halveert economische groei. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/nederland-coronavirus-halveert-economische-groei/>
- Rabobank (2020). Nederlandse economie krimpt dit jaar harder dan in 2009. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/nederlandse-economie-krimpt-dit-jaar-harder-dan-in-2009/>
- Rabobank (2020). Sectorprognoses. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/sectorprognoses-productiedalingen-in-veel-sectoren-door-coronavirus/>
- Rabobank (23 april 2020). COVID-19 Economic Dashboard. Via: <https://economics.rabobank.com/publicaties/2020/april/covid-19-economic-dashboard/>
- Rabobank (9 april 2020). Effecten van coronacrisis op regionale economieën. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/effecten-van-coronacrisis-op-regionale-economieën/>
- Rijksoverheid (15 april 2020). 650 miljoen voor aanvullende maatregelen agrarische sector op noodpakket. Via: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/04/15/650-miljoen-voor-aanvullende-maatregelen-agrarische-sector-op-noodpakket>
- RIVM (geraadpleegd op 2 april 2020). Coronavirus kaart van Nederland per gemeente. Via: <https://www.rivm.nl/coronavirus-kaart-van-nederland-per-gemeente>
- RTL Nieuws (4 mei 2020). Grootste productiedaling ooit voor Nederlandse industrie: 'Ergste komt nog'. Via: rtlnieuws.nl/economie/bedrijven/artikel/5110841/daling-productie-vertrouwen-inkoopmanagers-index-pmi-coronavirus
- RTLZ (2020). Aanvragen werktijdverkorting door het dak: 5000 bedrijven melden zich. Via: <https://www.rtlz.nl/beurs/bedrijven/artikel/5055416/werktijdverkorting-corona-ww-deeltijd-ww-virus-bedrijven-5000>
- Sifted (2020). Fundraising during coronavirus: Are startups screwed? Via: <https://sifted.eu/articles/startup-fundraising-coronavirus/>
- Startup Genome (1 april 2020). The Impact of COVID-19 on Global Startup Ecosystems. Via: <https://startupgenome.com/blog/impact-of-covid-19-on-global-startup-ecosystems>
- Statista (30 april 2020). Microsoft Teams Sees Jump in Usage as Remote Work Surges. Via: <https://www.statista.com/chart/21191/daily-active-users-of-microsoft-teams/>
- Stec Groep (25 maart 2020). Coronacrisis en retail. Via: <https://stec.nl/coronacrisis-en-retail/03/>
- Stichting MKB financiering (2020). 50.000 non-bancaire gefinancierde ondernemers willen ook Corona-steunmaatregelen. Via: <https://www.stichtingmkbfinanciering.nl/50-000-non-bancaire-gefinancierde-ondernemers-willen-ook-corona-steunmaatregelen/>
- Techleap (2020). The Dutch Tech Ecosystem and COVID-19 report. Via: https://issuu.com/techleap/docs/covid-19_report_march_finalfinal
- Textkernel (28 april 2020). Covid-19 en de internationale arbeidsmarkt. Via: <https://www.textkernel.com/nl/nieuws/covid-19-en-de-internationale-arbeidsmarkt/>
- The Economist (30 april 2020). The 90% economy that lockdowns will leave behind. Via: <https://www.economist.com/briefing/2020/04/30/the-90-economy-that-lockdowns-will-leave-behind>
- TLN (8 april 2020). TLN brengt gevolgen coronacrisis voor transport in beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/tln-brengt-gevolgen-coronacrisis-voor-transport-in-beeld/>
- Trading Economics (april 2020). Netherlands NEVI Manufacturing PMI. Via: <https://tradingeconomics.com/netherlands/manufacturing-pmi>
- Transport en Logistiek Nederland (7 mei 2020). Derde coronamonitor bevestigt eerder beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/derde-coronamonitor-bevestigt-eerder-beeld/>
- Ttopstart (19 mei 2020). The European Life Sciences Sector: impact and response to the COVID-19 crisis. Via: <https://www.ttopstart.com/news/results-survey-covid19>
- UWV (14 mei 2020). Aantal vacatures sinds corona met kwart gedaald. Via: <https://www.uwv.nl/overuwv/pers/nieuwsberichten/2020/aantal-vacatures-sinds-corona-met-kwart-gedaald.aspx>
- UWV (14 mei 2020). Ontwikkeling aantal vacatures t/m week 17. <https://www.uwv.nl/overuwv/Images/ontwikkeling-aantal-vacatures-tm-week17.pdf>
- UWV (mei 2020). Nieuwsflits arbeidsmarkt april 2020.
- Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (2020). Janssen verwacht in september start klinisch onderzoek mogelijk coronavaccin. Via: <https://www.vereniginginnovatievegeneesmiddelen.nl/nieuwsberichten/2020/03/website/janssen-verwacht-in-september-start-klinisch-onderzoek-mogelijk-coronavaccin>
- VNO-NCW (2020). Enquêtesultaten. Via: <https://www.vno-ncw.nl/forum/enquete-wijst-uit-bedrijfsleven-over-hele-linie-getroffen-door-coronacrisis>
- Wageningen University & Research (24 april 2020). Siersteelt krijgt harde klappen door coronacrisis. Via: <https://www.agriculture.nl/NieuwsDetail.aspx?subpubID=2289&itemID=7611>
- World Trade Organization (8 april 2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. Via: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm
- ZKA (2020). Hoe overleeft de Nederlandse kust de Corona-crisis? Via: <https://www.zka.nl/artikelen/hoe-overleeft-de-nederlandse-kust-de-corona-crisis>
- Zuid-Holland Inzicht (2020). Gemiddeld 43% minder nieuwe vacatures in zuid-holland sinds maatregelen corona. Via: <https://zuid-hollandinzicht.nl/gemiddeld-43-minder-nieuwe-vacatures-in-zuid-holland-sinds-maatregelen-corona>